

VERSLAG lokale adviesgroep HBM-studie aandachtsgebied 3M

4de bijeenkomst – Raadzaal gemeentehuis Zwijndrecht – 07/02/2023 – 19u tot 21u

////////////////////////////////////

Aanwezige lokale actoren: Ann Van Damme (schepen jeugd Zwijndrecht), Wendy Van Dyck (milieuambtenaar Zwijndrecht), Guido Plas (Mineraad Zwijndrecht), Greet Janssens (communicatiedienst Beveren), Ellen Bocklandt (preventiewerker Beveren), Kathleen Degroeve (MMK, Logo Antwerpen), Anouk Codenie (Solidaris, publiekswerking)

Aanwezige onderzoekers en opdrachtgevers: Dries Coertjens (Universiteit Antwerpen), Ann Colles (VITO), Elly Den Hond (PIH), Ilse Loots (Universiteit Antwerpen), Nik Van Larebeke (Vrije Universiteit Brussel), Ilona Gabaret (Agentschap Zorg en Gezondheid)

Afwezig met kennisgeving: Steven Vervaet (Schepen Zwijndrecht), Denise Melis De Lamper (Schepen Zwijndrecht), Dirk Van Esbroeck (Schepen Beveren), Filip Vercauteren (schepen gezondheid, milieu Kruibeke), Marc Stoop (milieuambtenaar Beveren), Fadoua Achetib (Gezondheidsdienst, stad Antwerpen), Marleen Van Royen (Mineraad Zwijndrecht), Jef Van De Wiele (Natuurpunt), Hedwig Rooman (Grondrecht), Danika Pieters (Grondrecht), Inge Vervondel (Logo Waasland), Sanne Van den Bleeken (ELZ Antwerpen centrum), Maja Mampaey (Vlaamse overheid, Departement Omgeving), Caroline Teughels (Vlaamse overheid, Departement Omgeving), Hilde Van De Maele (Vlaamse overheid, Agentschap Zorg en Gezondheid)

Voorzitter: Dries Coertjens

Verslaggevers: Dries Coertjens, Ann Colles, Elly Den Hond

Onderwerp: Stand van zaken, communicatiestrategie en communicatieplan

Bijlagen: Presentatie 4de bijeenkomst lokale adviesgroep

Contact: dries.coertjens@uantwerpen.be

////////////////////////////////////

Agenda

1. Stand van zaken van het onderzoek: update

- Veldwerk
- Metingen
- Databank
- Statistische verwerking
- Rapportering
- Communicatie

2. Communicatiestrategie en communicatieplan

3. Varia

- Bijkomende metingen op biobankstalen

1. Stand van zaken van het onderzoek: update

Ann Colles (VITO), **Elly Den Hond** (PIH) en **Dries Coertjens** (UAntwerpen) presenteerden een stand van zaken over de verschillende onderdelen van het onderzoek. Aangezien op 18 november 2022 reeds een uitgebreide stand van zaken werd gemaïld aan de leden van de lokale adviesgroep, waarvan ook een [kortere versie](#) gepubliceerd werd op de website, ging het hier vooral over een korte update (zie slides in bijlage).

Kort samengevat:

- Zijn de doelstellingen voor het veldwerk grotendeels bereikt.
 - o Voor de milieustalen werd de strategie enigszins bijgesteld, op basis van de beschikbaarheid van kansen voor staalname. Maar in totaal werd een mooi aantal stalen verzameld.
 - o Voor de huisstofstalen werd aanvullend op de collectie van stof in glazen schalen (die drie maanden in de woningen stonden) ook stof verzameld via een schraapmethode (stof schrappen bijv. bovenop een kast). Dit omdat in de meeste glazen schalen te weinig stof werd verzameld voor PFAS-analyse (minimaal 20 mg stof nodig voor een betrouwbare analyse).
- De meeste metingen (labo-analyses) op de diverse stalen zijn intussen afgerond en de databank is zo goed als volledig.
- Verschillende onderzoekers zijn gestart met de statistische analyses sinds 23/01.
- Er werden nog geen resultaten besproken, zoals reeds in de uitnodiging voor de vergadering benadrukt. Dit zal pas gebeuren kort voor de publiekscommunicatie (zie volgend agendapunt).

Vragen en opmerkingen van aanwezigen:

- **Zijn jullie als onderzoeksteam tevreden over de spreiding van de deelnemers over de gemeenten?**

Antwoord: Zeker. De meeste deelnemers komen uit Zwijndrecht, maar toch ook een mooie groep uit respectievelijk Beveren en Antwerpen. Let wel, we gaan de resultaten niet per gemeente presenteren of vergelijken. Voor de geografische analyse zal gekeken worden naar de afstand van het thuisadres van de deelnemers tot 3M (ongeacht de gemeente). Ook in dat opzicht zien we een mooie spreiding over het onderzoeksgebied.

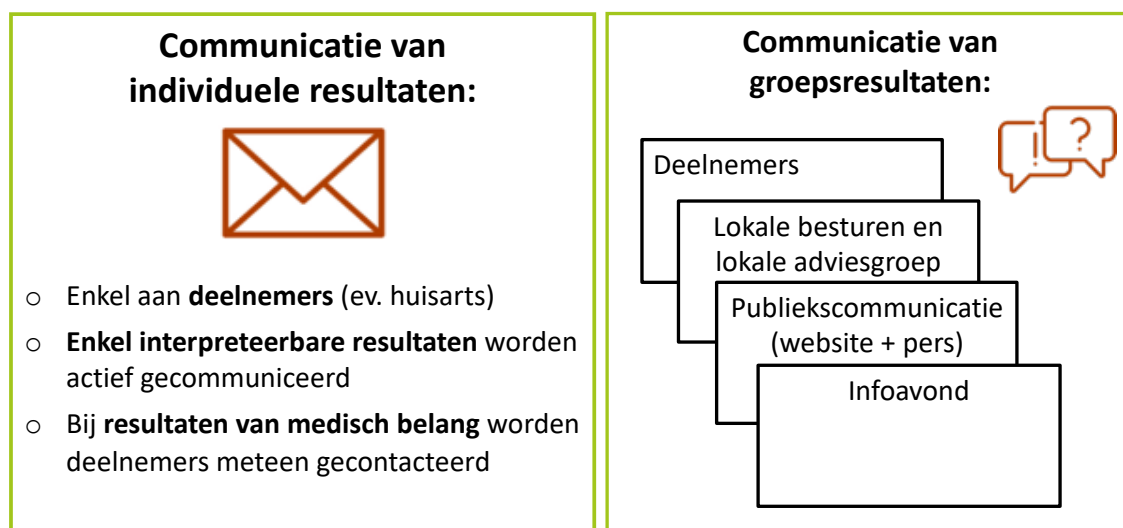
In de beschrijving van de onderzoekspopulatie kan het aantal deelnemers per gemeente wel gerapporteerd worden.

2. Communicatiestrategie & communicatieplan

Dit voorjaar zullen de resultaten van de jongerenstudie bekend worden gemaakt. In functie van die bekendmaking wordt momenteel een gedetailleerd communicatieplan opgemaakt, waarin wordt afgesproken wie, wat, wanneer en hoe er gecommuniceerd zal worden. De lokale adviesgroep wordt om advies gevraagd bij dit communicatieplan.

Dries Coertjens (UAntwerpen) presenteerde eerst de achterliggende communicatiestrategie van het onderzoeksconsortium, zoals ook beschreven in de 'Spelregels voor risicocommunicatie'. Daarna werd een voorstel voor het communicatieplan gepresenteerd (zie slides in bijlage).

Er is daarbij een belangrijk onderscheid te maken tussen de communicatie van de individuele resultaten aan de deelnemers en de groepsresultaten:

Communicatie van individuele resultaten/meetwaarden aan deelnemers:

- De deelnemers aan het onderzoek ontvangen hun eigen meetwaarden indien zij dat wensen (dit werd bevraagd in het toestemmingsformulier).
- Dit zal gebeuren per brief, via de post. Bij voorkeur, en indien mogelijk geacht door alle betrokkenen, proberen we de deelnemers minstens één dag vóór de publiekscommunicatie van de onderzoeksresultaten in te lichten over hun eigen meetwaarden (inclusief een samenvatting van de groepsresultaten), zodat ze de resultaten niet eerst in de pers moeten vernemen.
 - Meetwaarden voor PFAS in bloed zullen vergeleken worden met gezondheidskundige toetsingswaarden indien beschikbaar voor interpretatie op individueel niveau, en met de mediaan- en P90-waarde van de groep, zodat

deelnemers hun eigen meetwaarde kunnen situeren t.o.v. de meetwaarden van de volledige groep ('ben ik bij de hoger of lager blootgestelden in de groep?')

➔ *Voor biomerkers waarvoor een groot deel van de deelnemers een waarde heeft onder de kwantificatielimiet¹, is het niet zinvol om de eigen meetwaarde te vergelijken met de mediaan en P90-waarde. In dat geval geeft het onderzoeksteam er de voorkeur aan om aan de deelnemers enkel te communiceren of men een meetwaarde heeft boven of onder de kwantificatielimiet. Dit kan bijvoorbeeld in een afzonderlijk tabelletje met extra duiding erbij. Omwille van statistische argumenten hanteren we hier een grens van minimaal 60% van de deelnemers boven de kwantificatielimiet. Indien gewenst kan een deelnemer de exacte meetwaarden wel opvragen bij PIH, maar er kan dus slechts een beperktere interpretatie gegeven worden bij deze cijfers. Deze aanpak werd ook toegepast in eerdere studies, waaronder de bloedonderzoeken in Zwijndrecht in de zomer van 2021.*

- Deelnemers zullen ook hun eigen meetwaarden ontvangen voor enkele gezondheidsmerkers en voor de milieumetingen (indien ze aan deze onderdelen hebben deelgenomen).

➔ *Enkele gezondheidsmerkers zijn niet interpreteerbaar op individueel niveau. Het onderzoeksteam is er voorstander van om deze gegevens niet actief op individueel niveau te communiceren. Deelnemers kunnen deze gegevens eventueel opvragen indien zij dat wensen.*

- Bij resultaten van medisch belang werden de deelnemers reeds gecontacteerd door de studiearts. Het gaat dan niet over de PFAS metingen, maar over gezondheidsmerkers met een klinische betekenis. Deelnemers worden dan aangeraden om dit verder te bespreken met de huisarts.

- Deelnemers ontvangen ook achtergrondinformatie over PFAS en tips om toekomstige blootstelling te beperken, een samenvatting van de groepsresultaten, een uitnodiging voor een infoavond en de mogelijkheid om zich in te schrijven voor een individueel gesprek met een studiearts.
- Voor de opmaak van de resultatenbrieven en begeleidende communicatie heeft het onderzoeksteam verschillende voorbeelden ter beschikking uit eerdere, vergelijkbare studies. (Zie enkele voorbeelden in de slides).
- Om de privacy van de deelnemers te beschermen worden de individuele meetwaarden op geen enkele manier weergegeven in het onderzoeksrapport of andere publieke communicatiedocumenten. Individuele meetwaarden worden dus ook niet op een kaart uitgezet.

¹ Tijdens de vergadering en in de presentatie werd de term 'detectielimiet' gebruikt, maar correcter in deze context is de 'kwantificatielimiet', of 'rapportagegrens'. De kwantificatielimiet is de laagste concentratie die kwantitatief bepaald kan worden.

Communicatie van de groepsresultaten:

- Voor de publiekscommunicatie van de groepsresultaten (conclusies van het onderzoek) stellen we een stapsgewijze aanpak voor: de deelnemers, lokale besturen en de lokale adviesgroep zien we daarbij als bevoorrechte bestemmingen. Gezien hun betrokkenheid bij het onderzoek streven we ernaar om hen te informeren over de resultaten vooraleer ze in de pers verschijnen. In de praktijk kan dit echter niet veel op voorhand, omdat de kans op een lek naar de pers steeds bestaat.
- Tijdens de vergadering wordt een eerste voorstel voor de communicatieplanning besproken:

- **Maandag 24/04:**
 - Deelnemers ontvangen hun eigen meetwaarden en een samenvatting van de groepsresultaten per post
 - 's Avonds bespreking groepsresultaten met lokale besturen en lokale adviesgroep

- **Dinsdag 25/04: Publiekscommunicatie [!!! Deze datum werd nadien nog gewijzigd, zie verder]**
 - Uitsturen persbericht, rapport op website
 - Beschikbaarheid voor vragen van pers / interviews

- Lokale infoavond voor deelnemers en het algemene publiek, enkele datumopties: meteen **dinsdag 25/04**, of de week nadien **dinsdag 2/05** of **donderdag 4/05** (??) [-> **Uiteindelijk werd gekozen voor 25/04 (online) en 2/05 (fysiek in Zwijndrecht), zie verder!**]

- Mogelijkheid voor deelnemers om in te schrijven voor een persoonlijk gesprek over de eigen meetwaarden met een studiearts: **in de week van 1/05**

- De voorbereiding van de communicatie gebeurt door het onderzoeksteam, in overleg met de Stuurgroep (daarin zetelen de onderzoekers, de opdrachtgevende Vlaamse overheid en twee lokale afgevaardigden). De Stuurgroep ontvangt de documenten voor de publiekscommunicatie (rapport, samenvatting, een voorstel voor perstekst) vijf weken voor de geplande communicatie, onder strikt embargo: alle aanwezigen ondertekenen op dat moment een vertrouwelijkheidsverklaring.

➔ De twee lokale afgevaardigden werden bij aanvang van de studie afgevaardigd vanuit de lokale adviesgroep, om het lokale perspectief meteen mee rond de tafel te hebben tijdens Stuurgroepoverleg. Zij kunnen mee lokale gevoeligheden inschatten en advies geven over hoe daar best mee om te gaan. Het is echter niet de bedoeling dat zij nadien verslag uitbrengen aan collega's, noch aan de lokale adviesgroep. De vertrouwelijkheidsverklaring geldt voor alle Stuurgroepleden.

APRIL 2023						
maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag	zaterdag	zondag
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

MEI 2023						
maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag	zaterdag	zondag
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

Vragen en opmerkingen van aanwezigen:

In eerste instantie werd van gedachten gewisseld over de lokale infoavond: organiseren we die best meteen na de communicatie of beter in de week nadien? En in welk vorm?

- **Wat is het doelpubliek van de infoavond?**

Antwoord: We richten ons met de infoavond zowel op de deelnemers als op het algemene publiek. Deelnemers hebben aanvullend ook de mogelijkheid om telefonisch contact op te nemen met een studiearts, of een afspraak te maken voor een individueel gesprek. Voor de deelnemers is het dus zeker niet de enige manier om vragen te stellen.

- **Op welke manier zal de infoavond aangekondigd worden?**

Antwoord: deelnemers krijgen een uitnodiging bij hun resultatenbrief en worden twee weken op voorhand al geïnformeerd over de communicatieplanning.

Voor de aankondiging bij het ruime publiek rekenen we op de lokale informatiekkanalen van de gemeenten en andere lokale actoren. Dit kan in principe ook al vóór de communicatie van de resultaten gebeuren, maar de media-aandacht zal wellicht een goed momentum creëren om het verder onder de aandacht te brengen.

→ Het lijkt de aanwezigen beter om de infoavond enkele dagen later te organiseren en dus niet meteen de avond na de persmededeling.

- **Zal één infoavond voldoende zijn? Hoeveel volk zouden we kunnen verwachten?**
- **Voor het vorige bloedonderzoek (bekendmaking najaar 2021) werd eerst een online infoavond georganiseerd kort na de perscommunicatie, en een fysiek infomoment in CC 't Waaigat enkele dagen later. Er kwam toen niet zoveel volk naar het fysieke infomoment. Er golden toen nog wel corona-beperkingen.**

Antwoord: Dit is moeilijk in te schatten, en grotendeels afhankelijk van de ernst van de boodschap. Eventueel te bekijken of een tweede infoavond georganiseerd kan worden, maar dan online. Dat zal ook een ander publiek aanspreken.

→ De aanwezigen adviseren om toch ook voor het fysieke infomoment een voldoende grote zaal te voorzien. CC 't Waaigat is qua capaciteit het meest ideaal. Maar beschikbaarheid is misschien een probleem. Andere opties zijn het jeugdhuys in Zwijndrecht of de refter van basisschool 't Laar.

- **Bij ernstige boodschappen is het wel belangrijk dat deelnemers zo snel mogelijk ergens terecht kunnen met hun vragen.**

Antwoord: Absoluut. Ze kunnen altijd bellen naar PIH op een gratis nummer (0800-nummer) of zich inschrijven voor een persoonlijk gesprek. Die kunnen we organiseren op een centrale locatie in Zwijndrecht. En eventueel ook in Beveren. De timing daarvan is niet gekoppeld aan de infoavond.

- **Zullen ook de lokale huisartsen de nodige informatie ontvangen? Zij zullen misschien ook vragen krijgen van patiënten? Of contactgegevens van experts naar wie zij kunnen doorverwijzen.**

Antwoord: Dit is zeker belangrijk. We kunnen dat doen via de huisartsenkringen en de Eerstelijnszones (omvat ook andere zorgprofessionals). Het Agentschap Zorg en Gezondheid heeft reeds een webpagina met communicatieadvies specifiek voor huisartsen. Daar kunnen we naar verwijzen. Verder zullen we hen op voorhand inlichten over de timing, met achtergrondinformatie over het onderzoek. Tot slot kunnen we hen meteen na de perscommunicatie ook de resultaten doormailen. Hiervoor zullen de nodige afspraken worden gemaakt.

- **Is er voldoende afstemming met de communicatie over het grootschalige bloedonderzoek? Dat zal immers in dezelfde periode starten. Best niet door elkaar communiceren om verwarring te vermijden. De aanwezigen adviseren om pas te communiceren over het grootschalig bloedonderzoek na de communicatie over de jongerenstudie.**

Antwoord: de afstemming tussen beide projecten verloopt via het Agentschap Zorg en Gezondheid. Hiervoor kunnen de nodige afspraken worden gemaakt.

- **Hoe betrouwbaar is de postbedeling voor het versturen van de resultaten aan de deelnemers?**

Antwoord: dat is deels afhankelijk van de dag waarop we willen dat de brieven toekomen. Eventueel kan tegen betaling een afspraak gemaakt worden met de post. PIH heeft hiervoor de nodige contacten.

Terugkoppeling over de communicatieplanning na het overleg !!!

De suggesties van de lokale adviesgroep bij het voorstel voor de communicatieplanning werden verder besproken binnen het onderzoeksteam en positief onthaald. Er werd uiteindelijk beslist om:

- Twee infoavonden te organiseren, 25 april online en 2 mei in Zwijndrecht (wellicht in basisschool 't Laar).
- Beschikbaarheid van CC 't Waagat werd nagevraagd, maar er was weinig ruimte in de voorziene periode. Door een eerste infoavond online te organiseren kan wellicht al een groot deel van de vragen online ondervangen worden en verwachten we de week nadien (2 mei) iets minder aanwezigen, zodat deze tweede infoavond kan plaatsvinden in een kleinere zaal.
- Aan de deelnemers zal duidelijk gecommuniceerd worden waar en wanneer ze terecht kunnen met hun vragen, ook los van de infoavonden.
- Er zal contact gelegd worden met de lokale huisartsenkringen en de eerstelijnszones om na te gaan op welke manier we de lokale huisartsen en andere zorgactoren zo goed mogelijk kunnen informeren over de communicatieplanning, het type resultaten dat men kan verwachten, en met wie men contact kan opnemen indien nodig. Er kan ook een infosessie georganiseerd worden voor de huisartsen. Op dat moment zullen nog geen resultaten gepresenteerd worden.

Tijdens de bespreking binnen het onderzoeksteam kwam echter ook een andere bezorgdheid op de voorgrond, prominenter dan voorheen. Met name het risico dat de resultaten al via de deelnemers hun weg zouden vinden naar de pers of het brede publiek (met name maandag 24 april in de loop van de dag), nog voor we de lokale besturen en de lokale adviesgroep kunnen inlichten over de resultaten (aanvankelijk voorzien maandag 24 april in de avond).

Daarom werd beslist om een aangepaste planning voor te stellen aan de lokale adviesgroep, met name:

→ Stapsgewijze bekendmaking van de onderzoeksresultaten op maandag 24 april:

1. Deelnemers aan het onderzoek ontvangen in de ochtend/voormiddag via de post hun eigen meetwaarden én een samenvatting van de groepsresultaten.
2. In de voormiddag (10u) voorzien we een toelichting van de resultaten aan de lokale besturen en lokale adviesgroep (op locatie in Zwijndrecht of online)
3. Persmededeling en rapport online op de middag om 12u.
4. Beschikbaarheid van het onderzoeksteam voor vragen en interviews na 12u.

→ Twee infoavonden: op **25 april** (online) en **2 mei** (in Zwijndrecht).

→ Deelnemers kunnen steeds contact opnemen met het PIH via een gratis telefoonnummer (0800 nummer) en kunnen zich inschrijven voor een persoonlijk gesprek met een studiearts in de weken na de communicatie.

Met dit voorstel hopen we een beter evenwicht te vinden tussen het tijdig informeren van deelnemers, lokale besturen en lokale adviesgroep, en het beperken van het risico op vroegtijdig circuleren van de resultaten.

Deelnemers hebben in dit nieuwe voorstel minder tijd om de resultaten te bekijken nog voor ze in het nieuws komen. Dit proberen we te ondervangen door hen tijdig te informeren over het communicatieplan en eventueel kan de samenvatting van de groepsresultaten bijkomend per e-mail verstuurd worden aan de deelnemers (24 april in de voormiddag, na het informeren van de lokale besturen en lokale adviesgroep).

Een tweede nadeel is dat de toelichting aan de lokale adviesgroep niet 's avonds georganiseerd kan worden. Dit is mogelijk in het nadeel van leden die de lokale adviesgroep op vrijwillige basis volgen en overdag geen tijd kunnen vrijmaken. Eventueel kan een online vergadering dit probleem verhelpen. De voorkeur voor online of fysiek zal op voorhand bevestigd worden bij de leden van de lokale adviesgroep.

Dit nieuwe voorstel zal worden voorgelegd aan de lokale adviesgroep en ook de Stuurgroep van het onderzoek.

3. Varia:

- **Bijkomende metingen op biobankstalen**

Op vraag van het Agentschap Zorg en Gezondheid zullen verschillende bijkomende metingen worden uitgevoerd op 'reststalen' van de jongerenstudie HBM-Omgeving 3M. Deze reststalen (bloed en urine) worden bewaard in een biobank en de deelnemers gaven bij aanvang van het onderzoek de toestemming om deze te gebruiken voor bijkomend wetenschappelijk onderzoek.

Over welke bijkomende milieuvervuilende stoffen gaat het?

- Verschillende metalen in bloed en urine (Cd, Pb, Tl, Ni, Cr, V, Sb, Co, Cu, Zn, Mo, Li, Al, Ti, Pt, Ag, Hf, U, Bi, W)
- Arseenmerkers in urine
- Merkers van benzeen
- Merkers van PAK's

Waarom worden deze bijkomende analyses uitgevoerd?

Het onderzoeksgebied van de jongerenstudie is gelegen nabij het havengebied van Antwerpen, en dus zijn er behalve 3M en PFAS ook andere industriële activiteiten en andere types milieublootstelling die een invloed kunnen hebben op de gezondheid van de jongeren. Deze extra opdracht heeft tot doel om na te gaan wat de bijdrage is van PFAS ten opzichte van deze andere relevante milieuvervuilende stoffen voor de gezondheidseffecten die in de jongerenstudie worden bepaald.

De metingen worden uitgevoerd in een afzonderlijke opdracht voor het Agentschap Zorg en Gezondheid, door VITO, VUB, PIH en UHasselt. Het einde van het project is voorzien op 30 september 2023. De resultaten zullen er dus pas zijn na het einde van de jongerenstudie. De aanvraag werd intussen goedgekeurd door de ethische commissie van de Universiteit Antwerpen en van de Toezichtcommissie die de stalen beheert (onder leiding van studiearts Vera Nelen).

Wat gebeurt er met de resultaten?

Deze aanvullende resultaten worden beschreven in een rapport tegen eind september 2023. Het rapport zal ook te raadplegen zijn op de website van de jongerenstudie (www.hbm-pfas.be).

Voor bijkomende metingen die worden uitgevoerd op biobankstalen, zoals dit extra onderzoek, zullen de deelnemers (de jongeren) **niet automatisch** hun eigen meetwaarden ontvangen. Maar ze kunnen deze wel opvragen bij PIH. De deelnemers zullen daarover de nodige informatie ontvangen van zodra de resultaten beschikbaar zijn. De deelnemers werden onlangs ook ingelicht over deze bijkomende opdracht.

Vragen en opmerkingen van aanwezigen:

- **Zullen de leden van deze lokale adviesgroep ook het eindrapport ontvangen? En eventueel een toelichting over de resultaten?**

Antwoord: Dat kan zeker. We houden jullie verder op de hoogte.

Bijlagen:

- Presentatie lokale adviesgroep 07/02/2023 (zie e-mail-bijlage bij verslag)

Volgende vergadering:

- Maandag 24 april (10u) in Zwijndrecht: bespreking resultaten en boodschappen voor publiekscommunicatie